

## ČESKOSLOVENSKÉ DĚJINY

## 1

## OBDOBÍ LET 1918–1939

Vybudováním oboru historie byli roku 1920 pověřeni tři historikové, příslušníci mladší generace Gollovy školy: *Rudolf Urbánek* (1877–1962) – československé dějiny, *Bohumil Navrátil* (1870–1936) – obecné dějiny středověku a *Julius Glücklich* (1876–1950) – obecné dějiny novověku. Roku 1924 byl pověřen přednáškami z československých dějin *František Hrubý* (1887–1939), od roku 1925 ředitel Zemského archivu v Brně. Roku 1931 se stal mimořádným a roku 1936 řádným profesorem (bezplatným) československých dějin. Jádro badatelské práce všech těchto historiků, kteří reprezentují brněnskou historiografii až do uzavření vysokých škol fašistickými okupanty roku 1939, tvoří československé dějiny, a to zejména medievalistika a raný novověk (16.–17. století).

## 1. Medievalistika a husitská revoluce

*Rudolf Urbánek* patřil k největším znalcům husitského hnutí a doby Jiřího z Poděbrad. Je především autorem monumentálního díla *Věk poděbradský* (I. 1915, II. 1918, III. 1930, IV. 1962). Přes čtyři tisíce stran textu však nestačily k dokončení (líčení je dovedeno do r. 1464) této nejobsáhlejší monografie o době jednoho panovníka v české literatuře. Kolem této práce vznikala řada monografických studií o různých problémech vlády Jiřího z Poděbrad a syntetické práce *Husitský král* (1928).

Dalším tematickým okruhem Urbánkovým byla vlastní husitská revoluce, v níž ho upoutala zejména stránka vojenská. Stal se historikem velkých bitev (Bitva na Vítkově 1420; 1920, 1933; Bitva u Lipan, 1934) a husitských vojevůdců (Jan Žižka, 1925, Jan Roháč z Dubé, 1938). Prof. Urbánek zasáhl svými studii i do problematiky husitského myšlení, zejména osvětlil český husitský mesianismus. S působením na brněnské universitě souvisí nejužší jeho studie *K historii husitské Moravy* (1940). V hodnocení husitské revoluce zaujímal Urbánek jednoznačně pokrokové stanovisko a hájil polemicky celé hnutí – zejména jeho revoluční složky – proti konzervativnímu pojetí Josefa Pekaře nebo moravského katolického historika Augustina Neumanna. Tyto Urbánkovy postoje byly plně oceněny i marxistickou historiografií po roce 1948, kdy se stal Urbánek jedním z prvních řádných členů Československé akademie věd.

Jako téměř každý velký český medievalista, zasáhl prof. Urbánek také do spletité problematiky Kristiánovy legendy. Ve čtyřsvazkové práci *Legenda tzv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských a václavských a její autor* (1947–1948) přiklonil se k názorům, že Kristiánova legenda vznikla daleko později než události v ní popisované, a jejího autora identifikoval s břeňovským opatem Bavorem, žijícím počátkem 14. století. Tato identifikace je sporná, nicméně Urbánkova analýza problematiky legend a jejich doby i autorů má velkou vědeckou hodnotu.

## 2. Raný novověk

Bohumil Navrátil, Julius Glücklich i František Hrubý se specializovali na dějiny 16. a 17. století, které v českých dějinách dramaticky vrcholí stavovským povstáním a bělohorskou katastrofou. Tato tematika se dostala v meziválečném období do popředí zájmu československé historiografie a měla významnou dějinně filosofickou úlohu.

*Julius Glücklich* koncentroval svůj badatelský zájem na jednu z ústředních postav českého stavovského povstání, na Václava Budovce z Budova. Pečlivě shromažďoval z domácích i zahraničních archivů Budovcovu korespondenci a analyzoval jeho spisy. K sepsání Budovcovy biografie žel Glücklich nedospěl: Významná je též jeho edice Nová redakce Zemského zřízení království českého z posledních let před českým povstáním (1936).

Ve vědecké práci Bohumila Navrátila a Františka Hrubého již dominuje teritorium a historická problematika Moravy. *Bohumil Navrátil* se stal historikem protireformace na Moravě a věnoval se, podobně jako *Julius Glücklich*, především edicím pramenů k působení jezuitů a nejdůležitější instituci protireformace na Moravě – olomouckému biskupství (Biskupství olomoucké 1576 až 1579 a volba Stanislava Pavlovského, 1909). *František Hrubý* byl vynikajícím znalcem materiálu pro dějiny Moravy koncem 16. století a v první polovině 17. století; pořídil několik pozoruhodných edic korespondence. Poznání předbělohorské a bělohorské doby razil zcela nové cesty. Byl jedním z prvních historiků, který podrobil systematickému výzkumu hospodářskou situaci předbělohorské doby a objevil v ní důležité ekonomické procesy (Z hospodářských převratů českých století XV. a XVI., ČCH 1924, Moravská šlechta r. 1619, její jmění a náboženské vyznání, ČMM 1922). Prof. Hrubý všestranně prozkoumal v řadě studií náboženskou situaci v předbělohorské době a klasifikoval různé směry reformace. Podstatně přispěl mnoha pramennými studii k objasnění politické přípravy stavovského povstání a jeho průběhu. Ze studií prof. Hrubého vyvstávaly jasnější kontury vedoucích osobností stavovského hnutí, Matyáše Thurna, Karla st. z Žerotína a zejména vedoucí osobnosti protihabsburské Moravy Ladislava Veleny z Žerotína. V rozsáhlé biografii Ladislav Velen z Žerotína (1936) shrnul František Hrubý svá bádání o předbělohorské a bělohorské Moravě. Význam prof. Hrubého v české historiografii nebyl dosud plně doceněn.

O všech vedoucích představitelích brněnské historiografie, kteří budovali semináře a ústavy a vychovali několik generací historiků, můžeme říci, že představovali metodologicky i ideologicky progresivní křídlo české historiografie; vysoce erudovanými studii stavěli se na odpor konzervativnímu přehodnocování husitství a předbělohorské doby.

## 2

## POVÁLEČNÉ OBDOBÍ

Po válečné přervě se ze zakladatelů brněnské bohemistiky vrátili k pedagogické činnosti jenom *Julius Glücklich* a *Rudolf Urbánek*. Na fakultu přišly nové síly, především *Rudolf Holinka* (1899–1953), profesor obecných dějin středověku, který však byl i vynikajícím znalcem a jemným analytikem českých

dějin 10.—14. století (Sv. Vojtěch, 1947; Sektářství v Čechách před revolucí husitskou, 1929). Vedle Rudolfa Urbánka ujal se přednášek z československých dějin jeho žák *Jaroslav Dřimal* (\* 1905), docent československých dějin a archivář města Brna. Navázal na Urbánkovy studie o poděbradské době a soustředil své badatelské úsilí zejména na dějiny moravských měst v 15.—16. století (Dějiny města Brna I, 1969, aj.).

Studijní reformy po roce 1948 přivedly na učitelská místa celou generaci mladých historiků. Byli většinou vzděláni u starších učitelů fakulty, ale orientovali se důsledně marxisticky. Přednáškami z československých dějin byli pověřeni *František Jordán* (\* 1921, od r. 1948, docentura 1964), *Josef Válka* (\* 1929, od r. 1952, docentura 1964), *Bedřich Čerešňák* (\* 1931), doc. *Miloslav Laichman* (\* 1928) a *Jan Janák* (\* 1932). Problematice československých dějin se však věnovali též učitelé katedry archivnictví a pomocných věd historických a členové katedry všeobecných a slovanských dějin.

### Feudalismus

Studium raného a vrcholného feudalismu se od r. 1945 soustřeďovalo především v ústavě prof. *Jindřicha Šebánka* (\* 1900, profesorem od r. 1937), vedoucího učitele archivnictví a pomocných věd historických. Vybudoval na fakultě moderně vybavené pracoviště, jehož úkolem je pokračovat v edici Českého diplomatáře. Spolu s doc. *Sášou Duškovou* (\* 1915, habilitace 1964) provedli nový diplomatický rozbor listinného materiálu 13. a počátku 14. století a vydali zatím svazky IV, 1, 2 (1241—1253) *Codezu* a připravují svazky další (V, 1, 1253—1266). Medievalistickou problematikou se zabývá i *Miloslav Flodr* (\* 1929), docent pomocných věd historických. Jeho habilitační práce Skriptorium olomoucké (1960) analyzuje práce olomoucké písařské školy druhé poloviny 12. století. Dále se doc. Flodr zabývá studiem kodikologie, středověkých knihoven a epigrafikou.

Většina prací z období feudalismu a plánovaný výzkum je věnován problematice pozdního feudalismu (16.—18. století). *Josef Válka* a *František Mainuš* (\* 1925, docent obecných dějin) se zaměřují převážně na ekonomicko-sociální problematiku, která se stala jádrem marxistického studia této doby. Josef Válka publikoval četné studie o otázkách venkovského lidu a feudálního velkostatku v 16.—17. století (*Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, 1962), František Mainuš osvětlil vývoj manufakturního podnikání a řemesel na Moravě v 17. a 18. století (*Plátenictví na Moravě a ve Slezsku v 17. a 18. století*, 1957; *Vlnářství a bavlnářství na Moravě a ve Slezsku v 18. století*, 1960). Výzkum období pozdního feudalismu se v posledních letech rozšiřuje zejména na oblast kultury a politického myšlení. Kulturně historicky zaměřil svůj výzkum i *Miloslav Flodr* zkoumáním antických autorů v předbělohorských knihovnách (*Die griechische und römische Literatur in tschechischen Bibliotheken im Mittelalter und der Renaissance*, 1966).

Rozsáhlý výzkum archivního materiálu a mnoho přípravných studií dovršil prof. *Bedřich Šindelář* (\* 1917) publikací monografie *Vestfálský mír a česká otázka* (1968), v níž navázal na tradici politického dějepisceví brněnské školy. Další jeho studie z českých dějin pozdně feudálního období jsou věnovány kmenologické problematice, české pobělohorské emigraci a sociálním problémům 17. století.

Dějínám pozdně feudální správy věnuje se dr. *Vladimír Vašků* (\* 1933, odborný asistent pomocných věd historických), který publikoval *Studie o správních dějinách a písemnostech moravského královského tribunálu z let 1638 až 1749* (1968).

## 3

## DĚJINY 19. A 20. STOLETÍ

Jádro učební látky i badatelských výzkumů se přeneslo po roce 1948 na nové a nejnovější dějiny. Tento obor nebyl v předválečném období téměř vůbec pěstován a bylo třeba jej vytvářet zcela znovu úsilím především mladých marxistických historiků. Výzkum v oblasti novodobých dějin byl zaměřen především k zaplnění dosud bílých míst ve znalosti vývoje dělnického hnutí. K řešení této problematiky se vytvořil kolektiv mladých pracovníků, který si stanovil za hlavní cíl zkoumání počátků a rozvoje dělnického hnutí především na Moravě. Pro exponovanost zejména Brna jako důležitého centra dělnického hnutí v Rakousko-Uhersku nebylo od počátku možné pouštět ze zřetele souvislosti širší, a to zejména mezinárodní. Proto řešení základní problematiky dělnického hnutí bylo vždy spojováno s řešením obecných otázek. Organizačním centrem stala se nově ustavená katedra historie, která přistoupila nejdříve k pořádání četných diskusí především o otázkách metodologických, i diskusí o jednotlivých otázkách marxismu, o periodizaci československých dějin i o studiu a metodě zkoumání mezoslovanských vztahů.

Výzkum dějin dělnického hnutí byl prvním vědeckovýzkumným plánem po r. 1948. Pod vedením Bedřicha Šindeláře a Františka Jordána soustředilo se bádání na studium počátků a rozvoje dělnického hnutí na Moravě a ve Slezsku. Byla zde především otázka samých počátků dělnického hnutí a otázka rozkolu dělnického hnutí na umírněné a radikály v osmdesátých letech 19. století. S postupným dobudováním katedry rozšiřoval se zájem o sledování vývoje mezi válkami (Miloslav Laichman, Jan Janák) a o sledování otázky vlivu i ohlasu Velké říjnové socialistické revoluce v dělnickém hnutí na Moravě. Byl vybudován rozsáhlý archiv mikrosnímků a fotokopii nesnadno dostupných materiálů, novin a časopisů z domácích i zahraničních knihoven a archivů. Jak je patrné z publikovaných výsledků, nechápal kolektiv pracovníků téma jako omezeně regionální, ale jako téma obecné, jako příspěvek ke zpracování problémů celonárodních a k teoretickému řešení některých obecných historických problémů. Nikoli náhodou se Brno za vydatné účasti pracovníků katedry historie stalo centrem pro pořádání diskusí o vývoji dělnického hnutí, na nichž přednášeli dílčí výsledky své práce historikové brněnské filosofické fakulty. Tato iniciativa byla vysoce hodnocena v odborných kruzích, protože výrazně napomohla k rychlému rozvoji bádání o dělnickém hnutí.

Bedřich Šindelář uveřejnil řadu studií a článků o počátcích a rozvoji dělnického hnutí na Moravě (např. Několik kapitol k otázce českých dělnických spolků v zahraničí v letech 1876–1878, 1952; Přehled dějin dělnického hnutí na Moravě do hainfeldského sjezdu, 1954). Na okraji jeho výzkumného plánu vznikla práce *Ohlas maďarské revoluce 1848–49 na Moravě a ve Slezsku* (1957). Bedřich Šindelář se podílel významnou měrou na kolektivní publikaci *Z dějin dělnického hnutí na Brněnsku* (1956). Jeho práce jsou významné teoretickým přístupem ke zkoumaným jevům a shromážděním dosud neznámého materiálu.

František Jordán zkoumal od počátku složitou problematiku vývoje dělnického hnutí v Rakousku v osmdesátých letech 19. století, zejména problematiku rozkolu na umírněné a radikály. K těmto otázkám shromáždil obsáhlý materiál, jehož zpracování uveřejnil nejprve ve vzpomenuuté práci Z dějin dělnického hnutí na Brněnsku. Detailní výsledky zevrubného zkoumání této problematiky publikoval doc. Jordán ve studii Radikální dělnické hnutí na Moravě v osmdesátých letech minulého století (1960) a v monografii Problémy rozkolu dělnického hnutí v českých zemích na umírněné a radikály v letech 1879–1889 (1965). O výsledcích svých výzkumů referoval na řadě konferencí v zahraničí.

Problematikou ohlasu Velké říjnové socialistické revoluce a třídními zápasy v letech 1917 zabýval se Bedřich Čerešňák v řadě článků a v monografii Dělnické hnutí na jihovýchodní Moravě v letech 1917–1921 (1969). Čerešňák se věnoval též otázce spolupráce českého a slovenského dělnického hnutí v tomto období a některým otázkám internacionální podpory českého proletariátu. Ve studii Příspěvek k problematice národní a demokratické revoluce v ČSR (1967) se obíral obecnými otázkami politického vývoje v novém státě.

Závažnými otázkami vývoje dělnického hnutí, zejména Komunistické strany Československa ve třicátých letech zabývali se Jan Janák a doc. Miloslav Laichman. Po monografii Dělnické hnutí na Vyškovsku do roku 1918 (1964) věnoval Jan Janák pozornost hlavně vývoji dělnického hnutí za hospodářské krize na západní Moravě. Výsledky svého bádání, zaměřeného na ekonomický, sociální a politický vývoj v této oblasti, uveřejnil v monografii Sociálně ekonomická struktura západní Moravy a velká hospodářská krize (1970). Problematikou třicátých let na Brněnsku obíral se soustavně Miloslav Laichman v řadě článků a v kolektivní monografii Z dějin Komunistické strany Československa na Brněnsku (1962). Soustavnou pozornost věnoval Laichman otázce pokrokové inteligence a jejích organizací (studie ty završila monografie Brněnská Levá fronta 1929–1933, 1971).

Nejnovejší problematikou, zejména otázkami tzv. totálního nasazení pracovních sil, některými otázkami odboje, poměry v koncentračních táborech a otázkami osvobození našich zemí obíral se František Mainuš ve spolupráci s doc. Zdeňkem Konečným (\* 1929). Výsledky publikovali v četných knižních i časopiseckých studiích.

Pracovníci katedry československých a obecných dějin se podíleli také i na řešení jiných úkolů. Činně se zúčastnili příprav Dějin Brna (František Jordán), na Dějinách university (František Jordán, František Mainuš, Jan Janák), na rozsáhlé edici dalších svazků moravské vlastivědy (Jan Janák, Bedřich Čerešňák, František Jordán). Jan Janák věnuje v poslední době soustavnou pozornost dějinám správy. Z této problematiky vyšla jeho práce Příčiny vzniku předlitavské sociální správy. Péčí Josefa Macúrka a Františka Hejla vyšel sborník o dějinách vědy na Universitě J. E. Purkyně v Brně, na němž se oba podíleli rovněž autorsky (Universitas Brunensis 1919–1969, Brno 1969).

Systematická vědecká práce a pedagogická práce vytvořila kolem katedry československých a obecných dějin okruh spolupracovníků působících jak na školách, tak ve vědeckých ústavech. Spolupráce s brněnskými vědeckými ústavami je velmi těsná, protože v nich působí většinou absolventi filosofické fakulty v Brně. V současné době zahajuje katedra práci na významném plánu Dějin Moravy od 16. do 20. století.

*Bedřich Čerešňák a kol.*